

УДК 26/27–182:171

**ГЕНЕЗА ІДЕЇ ПОКЛИКАННЯ
В ЮДЕО–ХРИСТІЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ****GENESIS OF THE IDEA OF CALLING
IN JUDAIC–CHRISTIAN TRADITION****Мулярчук Є. І.,**

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України (Київ, Україна), e-mail: muliarchuk.yevhen@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

Muliarchuk Ye. I.,

Candidate of Sciences in Philosophy, Senior research fellow of H. Skovoroda Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: muliarchuk.yevhen@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

Досліджено появу ідеї покликання в юдейській та християнській традиціях та її трансформацію від початкового релігійного, обмеженого завданнями та призначенням спільноти священників до загальнолюдської релігійної настанови, з одного боку, і до появи мирського мотиву до продуктивної діяльності у світі, з іншого боку. Проведено аналіз формування протестантської ідеї покликання у працях М. Вебера, лінгвістичний аналіз давньосврейських понять та їх інтерпретацій у перекладах Біблії. Проаналізовано загальні соціальні тенденції до поширення релігійних ідей на повсякденний світ у Європі на прикладах хасидських та протестантських спільнот 13–18 ст. Доведено, що секуляризація ідеї покликання зумовлена загальними процесами раціоналізації світу та соціально–економічними чинниками, що підтверджується сучасними дослідниками трудової етики мігрантів зі Сходу в країни Заходу. Зроблено висновок про важливе значення ідеї покликання для соціалізації людини у сучасному світі.

Ключові слова: покликання, призначення людини, хасидизм, протестантизм, повсякденність, трудова етика, секуляризація, раціоналізація світу, соціалізація.

In this article is researched the genesis of the idea of calling in Judaic–Christian tradition. The author has analysed the transformation of originally narrow meaning of calling concerning only clergymen to the common calling of laity, from the one hand, and to the formation of secular motivation for productive work, from the other hand. Was undertaken the analysis of the Protestant idea of calling in the works of M. Weber; the linguistic analysis of ancient Judaic notions and of their interpretations in the translations of the Bible. The main social tendencies of spreading of religious ideas on the everyday world in Europe were illustrated by the examples of Hasidic and Protestant communities in 13th – 18th centuries. It is proved that the secularization of the idea of calling was stipulated by the general processes of rationalization of the world and by social and economic factors which is confirmed by the contemporary researches of work ethics of migrants from the East in the Western countries. The conclusion is made about the importance of the idea of calling for socialization of the person in the contemporary world.

Keywords: calling, mission of a person, Hasidism, Protestantism, everyday life, work ethics, secularization, rationalization of the world, socialization.

Сучасний соціальний та науковий контекст дослідження теми покликання не може бути зрозумілим поза увагою до генези цього поняття в історії культури. У цій статті ми маємо на меті дослідити появу самої ідеї покликання в юдейській та християнській традиціях та трансформацію її розуміння від початкового релігійного до мирського розуміння. Ми ставимо завдання показати її поширення від обмеженого спільнотою священників уявлення про їхнє призначення до загальнолюдської релігійної настанови, яка стосується всіх вірян. Також ми маємо прослідкувати появу в контексті ідеї покликання мирського мотиву до продуктивної діяльності у світі.

Відразу відзначимо, що сам феномен покликання, як певний досвід чуття та розуміння людиною себе у світі, спосіб осмислення мети її буття та поява безпосередньо поняття покликання можуть не співпадати у часі. Покликання екзистенційне, його ідея освітлює шлях, спонукає людину відповідати на буттєвий поклик вже там і тоді, коли ще не фіксується у мові вживання самого слова «покликання». У цій ситуації дослідник має широкі рамки інтерпретації. Ми беремо до аналізу світоглядні обрії від культур Давнього Середземномор'я й античності до Нового часу та розуміння покликання в новітньому європейському та американському цивілізаційному просторі.

Перші згадки про покликання людини прослідковуються в юдейських релігійних текстах, які почали формуватися на межі 2 та 1 тисячоліть до н.е. Згодом ці уявлення перейшли до християнства та європейської культури в цілому. Генезу цього процесу прослідкував видатний німецький соціолог, філософ, історик Макс Вебер. Зокрема, це зроблено у праці «Протестантська етика і дух капіталізму», де дослідник мав на меті показати роль релігійних та етичних ідей у формуванні світогляду капіталістичного суспільства в Західній Європі [2]. Вебер доводив, що повага до індивідуальної ініціативи, ідеали самореалізації людини у її праці спиралися на релігійні переконання, зокрема ідею покликання, які стали складовою життя західного суспільства, орієнтованого на особисту свободу та ринкову економіку.

Звертаючись до біблійних текстів та історії їх перекладу М. Лютером, Вебер доводив, «що у німецькому слові «Beruf» і можливо ще більшою мірою у англійському слові «calling» звучить, поряд з іншими, певний релігійний мотив; уявлення про поставлене Богом перед людиною завдання...» [2, с. 69]. Взагалі те, що людина сприймає як своє життєве «завдання», може являти для неї різну силу належного: «від добровільної роботи за внутрішнім «покликом» до священного обов'язку перед Богом» [7, с. 116]. Вебер виходив з того, що первинно думка про покликання людини мала на увазі зовнішнє джерело обов'язку, релігійний авторитет та відзначав її «іраціональний елемент».

Проте, аналізуючи генезу «духу капіталізму», німецький вчений показує процес секуляризації релігійної ідеї покликання та її поширення у світській культурі західного світу, що по суті відкриває можливість появи «внутрішнього поклику» в особистісному вимірі існування людини. Це не означає, що ідея покликання перетворюється на ціле–раціональний мотив людської діяльності. По–перше, Вебер також впровадив у соціальну науку поняття ціннісної раціональності. По–друге, у своїх подальших аналізах покликання у різних сферах життя, зокрема такій, як політика, він твердив, що переконання та цінності, які зрештою неможливо раціонально обґрунтувати, неодмінно присутні у людській діяльності поряд з мотивами відповідальності та з усвідомленням необхідності раціонального врахування наслідків дій [1, с. 704–

706]. І тільки тоді, коли є пристрасть досягнути мети, і разом з тим тверді моральні переконання щодо засобів, можливо говорити про покликання людини. Тож для Вебера покликання є етичною проблемою в ширшому, ніж релігійний, сенсі.

Підстави для розуміння покликання поза його початковим релігійним сенсом Вебер вбачає вже у свідченнях з давньоєврейських текстів. Дослідник здійснив лінгвістичний аналіз слів, які у німецьких протестантських перекладах набули значення «покликання». Перший з таких лексичних феноменів це слово מלאכה (мел'аха), яке вживалося для позначення функцій священнослужителя, службових обов'язків царського чиновника, наглядача, виконавця польових робіт, функцій ремісника, торгівця, а зрештою й «будь-якої професійної діяльності» [2, с. 98, 99]. На думку Вебера, це поняття запозичене «з літургійно-бюрократичного кола понять давньоєгипетської держави та організованої за її зразком держави царя Соломона» [1, с. 123]. Поза сумнівом. його смислове осердя було у релігійних обов'язках, в перебуванні у сані священнослужителя або в інших важливих соціальних станах. Тобто мати покликання – це бути посланим, поставленим «згори». Однак корінь слова מלאכה (мел'аха) – לאח (ла'х) з сенсом «посилати, відправляти; отже первісне його значення – «завдання», за твердженням Вебера, «був повністю забутий уже в давнину і воно почало означати будь-яку роботу, перетворившись на таке ж стерте слово, як і німецьке «Beruf»» [2, с. 99].

Звертаючись до словника давньоєврейської лексики М. Ястрова [8], знаходимо переклад слова מלאכה (мел'аха) як «робота, торгівля, покликання; завдання». Відповідно його корінь לאח (ла'х) в означає «працювати, гарувати» (to labour (in vain); to be tired). Тобто, в лінгвістичному сенсі ми не знаходимо у слові מלאכה (мел'аха) якогось «священного», втаємниченого звучання. Виключенням є похідне לאח (ла'х) слово מלאך (мал'ах), яке означає «посланник» – той, хто виконав своє доручення, яке стосується, наприклад, ангелів (малахім).

Друге близьке за сенсом до «покликання» – давньоєврейське слово חוק (хок) – Вебер перекладає його як «доля», «покладена на когось робота» [2, с. 103]. У згаданому нами словнику воно подане як «закон, правило, звичай; призначена частка, знак». Важливо відзначити, що в літературі мідраша це слово використовується в значенні «закон або заповідь, яка не підлягає раціональному поясненню» на протигагу «мішпат» – «зрозуміла, раціональна заповідь». Таким чином, нескладно зробити перехід до тлумачення сенсу покликання як «вказування» та «призначення», якому відповідає й релігійна настанова «перебувати у своєму покликанні (законі)» – як це звучить у книзі Ісуса сина Сираха «Стій при завіті твердо, перебувай у ньому і виконуй його аж до постаріння» [5, 11. 20].

Отже, поняття покликання, яким його сприйняла Європа часів Реформації, почало формуватися ще до нашої ери в юдейських текстах, і вже у вигляді

слова מלאכה (мел'аха) мало не лише релігійний зміст та позначало функції священнослужителя, але, як це видно з вказаного словника давньоєврейської літератури, воно стосувалося і фізичної роботи та професійної діяльності людини.

Беручись до перекладу Біблії німецькою мовою, Лютер мав певні лінгвістичні підстави для вживання поняття «покликання» (Beruf) в сенсі в близькому до «професія». Однак Вебер вважав, що «відповідає воно більше духові перекладу, а не духові оригіналу» [2, с. 69]. Річ у тім, що саме це слово «Beruf» було свідомо «сконструйоване» Лютером, не відразу і не без вагань потрапило до його текстів. У тих фрагментах Старого Заповіту, де Лютерові йшлося про покликання (Beruf), в інших перекладах (грецькою, латиною, романськими, слов'янськими мовами і в німецьких долютерівських перекладах) зберігається значення «закон», «заповідь» або й «справа», «праця». Зокрема, у книзі Сираха українською бачимо «стій при завіті», «тримайся праці твоєї» [5, 11. 21]. Відомо, що Лютер обирав між словами «Ruf» та «Beruf». Слово «Ruf» (поклик) у стосунку до занять мирян вживав уже монах-домініканець Таулер у 14 ст., який, сміливо критикуючи духовенство, виголошував, зокрема в одній із проповідей, що селяни «чинять краще, слідуючи своєму покликанню (Ruf), аніж ті духовні особи, котрі цим нехтують» [2, с. 103]. Однак не існує доказів значного впливу його ідей на Лютера. Сам Таулер застосовував слово «Ruf» в суто мирському значенні, натомість Лютер використовує «Beruf» у теологічних працях та в релігійних проповідях.

В ідеї покликання, яку обґрунтував Лютер, йшлося про духовне служіння кожної людини на своєму місці у світі. Він бажав надати покликанню універсальне релігійно-етичне значення на протигагу тому, що в католицьких текстах його часу і більш ранніх, це поняття стосувалося або виключно осіб духовного сану, або лише загальної настанови до досягнення вічного життя. Натомість, згідно переконання Лютера, кожна людина покликана (Богом) в тому стані, в тій професії, у якій перебуває. Таким чином, два сенси поняття покликання – до вічного життя і до мирської справи (професії) у нього поєднуються, принаймні перестають суперечити один одному.

Лютер стверджує святість існуючих порядків та водночас відкидає зневажливе ставлення сучасного йому католицизму до мирської моральності. Відповідно, як відзначає Вебер, коли «vocatio» у Середньовіччі означало «Боже покликання до святого життя, насамперед в монастирі або якості священнослужителя», у Лютера це стосувалося вже й поняття «мирської «професійної» діяльності» [2, с. 105]. Суттєвим є наголосити, що така позиція Лютера була есхатологічно мотивованою. Час людини обмежений, світ не вічний, і суть не в тому, ким людині стати, але як їй бути в тому становищі, в якому вона вже є. Лютер жодним чином не відкидав у покликанні сенс релігійного служіння та виконання Божого заповіту, але

застосовував це поняття в кількох значеннях – і в «провиденційному» (від Божого передбачення), і в соціально–становому та професійному.

Вебер пише, що «створене Лютером» слово «Beruf» спочатку не виходило за межі самого лютеранства, але згодом, як поняття професійного покликання, воно було сприйняте кальвіністами в контексті їхньої ідеї випробування обраності людини до спасіння [2, с. 105]. Тоді ж, у 16 ст., в англійські тексти Біблії це поняття входить як слово «calling», заміщаючи «стан» (state) і стаючи в інших вжитках синонімом професії (trade). Таким чином, поняття покликання «швидко набуло свого сьогоденного значення у повсякденних мовах всіх протестантських народів» та «міцно вкорінилося і в позацерковній літературі» [2, с. 69, 105]. Слово «Beruf» стало означати не лише «покликання Богом до вічного життя» [2, с. 102], тобто єдину для всіх християн трансцендентну мету людського буття, але й особистий шлях її досягнення через виконання людиною повсякденної роботи, мирської справи.

Вебер наголошує, що у його аналізі розкривається не просто історія формування поняття «покликання», але йдеться про ідею покликання, яка змінила повсякденне існування людей в сенсі розуміння ними «виконання свого обов'язку у рамках світської професії як найвищої мети людського морального життя взагалі» [2, с. 70]. Звісно, ще довгий час, у протестантських спільнотах передусім, ця мета трималася «уявлення про релігійне значення мирської буденної праці», коли «єдиним засобом догодити Богові проголошувалось лише виконання своїх повсякденних обов'язків так, як вони визначені для кожної людини її місцем у житті, складаючи її «покликання»» [2, с. 70]. Тобто це була релігійна ідея, яка охопила й економічну діяльність людини.

Лютер не лише бажав надати людській праці значення релігійного покликання й підняти важливість світської професійної діяльності до рівня виконання релігійного обов'язку, він знайшов у Святому Писанні опертя для соціальної ідеї – думки про те, що покликання стосується кожної людини, незалежно від її суспільного становища. Лютерівська інтерпретація біблійних настанов була успішною антикатолицькою стратегією – зробити людей повсякденності виконавцями релігійної справи, носіями і суб'єктами покликання, позбавивши такого привілею вибраного кола посвячених. Соціальним результатом Реформації стало те, що кожна людина могла сподіватися, що її життя має свій особливий сенс і намагатися його втілити на практиці. Звичайна віруюча людина вже не відчувала себе далі від царства небесного, ніж священники і ченці у їхньому привілейованому становищі. Покликання поширилося на справи земного життя і повсякденну працю, звісно коли вони нагненні вірою. В такий спосіб це поняття набуло особистісного значення, а згодом вже не обов'язково потребувало релігійного обґрунтування.

Сама можливість розповсюдження ідеї мирського покликання поза протестантськими

спільнотами, свідчить про її відповідність загальним світоглядним змінам, зокрема у культурі народів Європи та Америки. Поняття покликання знаходило ґрунт у життєвому світі людей, який поступово набував дедалі більш секуляризованих значень. Цей процес йшов також і всередині інших конфесій та релігій. В юдействі, у католицтві та православ'ї в різний час виявлялися можливості для переорієнтування людей на їх самовизначення та свідому участь, як вірян, у соціальному житті.

Варто, відзначити, що явище мирської аскези, про яку писав Вебер стосовно протестантизму, мало місце у різних віросповіданнях. Прикладом, зокрема, є визнання повсякденності та мирського життя як сфери можливого досягнення релігійних та моральних ідеалів серед юдейського населення у Європі. Так, у 12–13 ст. н.е. в Німеччині виник і поширювався рух хасидизму, який став народним, на відміну, наприклад, від замкненої ученості священників та аристократичних містиків–кабалістів. «Хасид» перекладається як «благочестивий». А сам цей релігійний рух встановив певний моральний ідеал та зразки поведінки, гідні наслідування кожною людиною, незалежно від її суспільного стану. Благочестивий єврей, розвиваючи свої особисті духовні якості, не мав зовні вирізнятися серед людей у мирському житті. Він плекав у собі «внутрішню славу», «голос Божий» як одкровення, не зазіхаючи на безпосередній зв'язок з Богом та не вдаючи із себе знавця містичних таємниць [6, с. 160, 161]. Пригадаймо також, що у християнстві до Реформації були «мирські» ченці, зокрема серед послідовників Франциска Ассізького.

Щодо порівняння середньовічного єврейського руху з більш пізнім хасидизмом в Україні, наведемо таку думку Г. Шолема: «Не багато об'єднує цей ранній хасидизм 13 століття з однойменним рухом, який розвивався у Польщі та в Україні у 18 столітті... Однойменність – не доказ реального спадкового зв'язку... Однак між ними є певна подібність. Обидва вони прагнули виховати великі національні колективи в дусі містичного моралізму. Істинний благочестивий та цадик пізнього хасидизму – споріднені фігури. І перший, і другий – це ідеальні прототипи містичного способу життя, які тяжіли до соціальної активності навіть у тому випадку, коли їх носіїв представляють як хранителів всіх таємниць Божества» [6, с. 168]. Важливо додати, що приклад хасидизму показує на загальну тенденцію у Європі до зміни уявлення про покликання людини – від колективного, національного до особистісного. Зокрема, також В. Малахов пише в цьому сенсі про хасидів в Україні та східній Європі, що «сприймаючи ідею покликання в екзистенційній напрузі, хасиди водночас чітко розрізнили індивідуальний і загальнонародний аспекти спасіння... В зв'язку з цим покликання виявляється сумірним конкретній особистості, цілком досяжним у її реальному житті» [3, с. 317, 318]. Що ж до протестантизму в Україні, то його ідеї отримали деякий розголос лише з поширенням реформатської релігійності

у 19 ст., яку принесли переселенці, зокрема німецького походження. Втім, як відзначав з цього приводу О. Погорілий, вони в той час не набули «національного характеру» [4, с. 17].

Отже, ми робимо висновок, що до і після Реформації та поза охопленими ідейним впливом цього руху територіями у Європі відбувалися світоглядні зміни, які поступово готували ґрунт для сприйняття ідеї покликання людини у її повсякденному житті. Ми не стверджуємо, що у католицькій, православній та юдейській середньовічній і в новочасній релігійній думці поняття покликання однаково широко використовувалося стосовно повсякденного існування і традиційно мирських сфер людської активності. На авторитетну думку Вебера, «у народів, які схилиються у більшості до католицизму, так як і народів класичної античності, відсутнє поняття, яке було б аналогічне йому (в розумінні певного життєвого становища, чітко визначеної сфери діяльності), тоді як в усіх протестантських (переважно) народів воно існує» [2, с. 69]. Але розвинена у протестантизмі ідея покликання, як такого, що має здійснюватися людиною у її безпосередній діяльності та соціальному середовищі, все ж мала корені у спільній для багатьох народів іудео-християнській релігійній традиції і саме тому могла з часом поширитися у масовій свідомості поза спільнотами представників окремої гілки християнства.

Таким чином, ідея покликання людини в аналізі Вебера виявляється релевантною в контексті загальноєвропейської культури, якій притаманне спрямування до діяльного перетворення світу на раціональних та етичних засадах. Як підсумовує напевно найбільш ґрунтовний в новітній Україні дослідник його творчості О. Погорілий, у своїх працях Вебер показав, що «духовні корені пуританської аскези сягають ще ветхозавітних часів, коли давньопалестинські пророки обґрунтували і практично втілили в життя вимоги раціональної етики, котра вимагала не втечі від світу і не пристосування до його порядків, а вселяла надію на майбутню радикальну зміну цих порядків і вимагала активного сприяння прискоренню цієї події». Священні книги раннього іудаїзму та християнства, давали людям переконання, що вони «послані Господом у світ, аби поліпшити його», тому «носії цих двох релігій... вважали за допустиме активно і водночас раціонально діяти у найрізноманітніших сферах – господарській, політичній, культурній і т. ін. Така раціонально-активістська установка властива також мусульманству, однак тут вона не набула повного розвитку» [4, с. 13, 14].

Західна цивілізація створила ті суспільні відносини, в які могли вписатися навіть далекі від раціоналізму етичні настанови інших релігій. Коли сам Вебер аналізував господарську етику світових релігій, він підкреслював пасивно-споглядальне ставлення до світу індуїзму, конфуціанства та буддизму, яке спонукало або до пристосування існуючої системи соціальних взаємин (конфу-

ціанство), або до втечі від світу (індуїзм та буддизм). Проте сучасні дослідження, зокрема, щодо емігрантів у США з країн Азії, показують, як вони сприйняли «дух капіталізму». Наприклад, цілком адаптувалися в західні економічні відносини японські буддисти секти шиншу (Shinshu), які переселилися у Північну Америку ще у 17 ст., а також цілком вписалися у трудову етику капіталістичного зразка релігійні цінності конфуціанства, поширені у Китаї та в Південно-Східній Азії [9, с. 3]. Однак таке пристосування не свідчить про повне прийняття ідей та цінностей західної культури народами з інших регіонів світу, що, власне, й не може бути предметом вимоги. Попри зовнішні ознаки асиміляції незахідних громад та меншин залишаються ризики непорозуміння у суспільстві щодо кінцевих цілей діяльності їх представників, можливі конфлікти життєвих світів. Тому світоглядно-релігійні орієнтири різних народів щодо суспільного життя в багатонаціональних державах та в глобальному світовому просторі, є і мають бути темою вивчення та обговорення в практичних аспектах.

Зокрема, важливо поставити й таке запитання: куди призведе цей глобальний цивілізаційний рух в річищі раціоналізації відносин, в якому поєднуються різні мотиви та інтереси особистостей і націй незалежно від їх світоглядів, якщо у ньому знівелюється суттєва для західної цивілізації ідея покликання людини, чим буде визначатися мета людського розвитку, яка етика буде задавати його орієнтири та обереги? Західна раціоналізація світу, як показав Вебер, мала свій ідейний ґрунт, де багато важила здатність людини до самообмеження та бачення її завдань у світі з погляду етичних ідеалів та трансцендентної мети її буття. Новітній час 20 та 21 ст. відзначається усвідомленням реальності мультикультуралізму і необхідності комунікувати з питань вироблення норм та цінностей співжиття. Але великі наративи, до яких відноситься й тема покликання людини, продовжують бути потрібними. На нашу думку, в сучасному пошуку світоглядних орієнтирів, критеріїв обґрунтування норм, цінностей і мети людської діяльності ідея покликання людини зберігає свою вагу, а власне етичне осмислення людського покликання має наукову і практичну актуальність.

Список використаних джерел

1. Вебер, М., 1990. 'Избранные произведения', М.: *Прогресс*.
2. Вебер, М., 1994. 'Протестантська етика і дух капіталізму', Перекл. з німецької О. Погорілого, К.: *Основи*.
3. Малахов, ВА., 1999. '«Тягар мій легкий»'. Над сторінками Євангелія', *Дух і Літера*, №5–6, 311–320.
4. Погорілий, О., 1994. 'Макс Вебер і його класична праця', Вебер М. *Протестантська етика і дух капіталізму*, Перекл. з німецької О. Погорілого, К.: *Основи*, 3–18.
5. 'Книга Ісуса сина Сираха'. <http://bible-lessons.in.ua/bible/old/book28/g111.html>
6. Шолем, Г., 1989. 'Основные течения в еврейской мистике', Т.1, Іерусалим: *Библиотека-Алия*.
7. Шутова, ЕА., 2009. 'Феномен призвания в работах М. Вебера', *Вестник Челябинского государственного университета*, 2009, №18 (156). *Философия. Социология. Культурология*, Вып.12, с.116–118.

8. Jastrow, M., 2006. 'Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature (English and Hebrew Edition)', (first published London, New York, 1903).

9. Miller, D, Ewest, T., 2013. 'Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations', *Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia*, New York: Springer, p.29–38: https://www.researchgate.net/publication/288262367_Rethinking_the_Impact_of_Religion_on_Business_Values_Understanding_Its_Reemergence_and_Measuring_Its_Manifestations

References

1. Veber, M., 1990. 'Izbrannye proizvedeniya (Selected works)', M.: Progress.

2. Veber, M., 1994. 'Protestants'ka etyka i duh kapitalizmu (The Protestant Ethics and the spirit of capitalism)', Perekl. z nimec'koi' O. Pogorilogo, K.: Osnovy.

3. Malahov, VA., 1999. '«Tjagar mij legkyj». Nad storinkamy Jevangelija («My burden is light». Over the pages of the Gospels)', *Duh i Litera*, №5–6, 311–320.

4. Pogorilyj, O., 1994. 'Maks Veber i jogo klasychna pracija (Max Weber and his classical work)', Veber M. *Protestants'ka etyka i duh kapitalizmu*, Perekl. z nimec'koi' O. Pogorilogo, K.: Osnovy, 3–18.

5. 'Knyga Isusa syna Syraha (The book of Jesus the son of Sirach)'. <http://bible-lessons.in.ua/bible/old/book28/gl11.html>

6. Sholem, G., 1989. 'Osnovnye techenija v evrejskoj mistike (The main currents of Judaic mystics)', T.1, Ierusalim: Biblioteka–Alija.

7. Shutova, EA., 2009. 'Fenomen prizvanija v rabotah M. Vebera (The phenomenon of calling in the works of M. Weber)', *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2009, №18 (156). *Filosofija. Sociologija. Kul'turologija*, Vyp.12, s.116–118.

8. Jastrow, M., 2006. 'Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature (English and Hebrew Edition)', (first published London, New York, 1903).

9. Miller, D, Ewest, T., 2013. 'Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations', *Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia*, New York: Springer, p.29–38: https://www.researchgate.net/publication/288262367_Rethinking_the_Impact_of_Religion_on_Business_Values_Understanding_Its_Reemergence_and_Measuring_Its_Manifestations

* * *